

וראה בהערה לרש"י פסוק כט. בביאור לרש"י אחרי יח, ב.

אוצר החכמה

התורה 1234567

שם: ונלשון הזה מלינו שהוא נדרש בכמה מקומות

מצינו בכמה מקומות בתורה שרש"י מפרש את המלים "אני ה'", לפעמים נאמן לשלם שכר ולהפרע, ולפעמים פירוש אחר. ומובן שבכל מקום ומקום חייב להיות הכרח לזה (כשמפרש "נאמן לשלם שכר" כוונתו לשלול פירוש אחר, וכשמפרש פירוש אחר - ישנה סיבה באותו פסוק המכריחה לפרש כן).

אוצר החכמה

שם: נאמן להפרע... נאמן ליתן שכר

המשכיל לדוד מפרש שהכוונה היא או לשכר (כשאמור אצל קיום מצוות) או לעונש (כשאמור אצל עונש). אבל מלשון רש"י משמע ש"אני ה'" מכיל הן שכר והן עונש. וכן מפורש ברש"י קדושים (יט, טו): "אני ה'", נאמן לשלם שכר ונאמן להפרע". ומה שכתבו המפרשים - צריך עיון.

ומכך שרש"י מפרש כן בקדושים שם, מבלי להביא הוכחה לפירושו, מובן שזהו הפירוש הפשוט של מלים אלו; ובמילא, במקום שמפרש "אני ה'", נאמן לשלם שכר; אלקיכם, נאמן להפרע" (שלח טו, מא) - שם צריך פירוש מיוחד.

ו, גד

וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם: וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה

וארא אל אברהם: ...ורצומינו דרשוהו לענין של מעלה, שאמר משה למה הרעותה (שמות ה, כז), אמר לו הקב"ה: חבל על דאבדין ולא משתכחין, יש לי להתאונן על מיתת האבות, הרבה פעמים נגליתי אליהם חלל שדי ולא אמרו לי מה שמך, ואמה אמרת מה שמו מה אומר אליהם (שמות ג, יג).

וגם הקמתי וגו': וכשנשק אברהם לקבור את שרה לא מלא קרקע עד שקנה צדמים מרובים, וכן ציחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר, וכן ציעק ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו (וישלח לג, יט), ולא הרהרו אחר מדותי, ואמה אמרת למה הרעותה כו' (רש"י פסוק ט).

בסוף פרשת שמות, על הפסוק "עתה תראה אשר אעשה לפרעה", מפרש רש"י "הרהרת על מדותי, לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע, ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה, ולא הרהרו אחר מדותי. לפיכך עתה תראה, העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבע אומות כשאביאם לארץ".

וצריך ביאור בשינויים שבין שני המקומות:

- א. שם מביא רש"י מאברהם בלבד, ואילו כאן הוא מביא מכל שלשת האבות.
 ב. לגבי אברהם שם נקט עקידת יצחק, וכאן - קבורת שרה.
 ג. שם כותב שמשה הרהר על מדותיו של הקב"ה כפשוטו של מקרא, וכאן - כמדרש רבותינו.

והביאור:

"ויאמר ה' אל משה עתה תראה וגו'" בא כמענה על טענתו של משה כלפי הקב"ה "למה הרעותה לעם הזה גו' ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה". שכן, טענתו של משה היתה שכתוצאה מכך שהלך בשליחותו של הקב"ה - הורע מצבם של ישראל; ועל זה ענה לו הקב"ה "עתה תראה גו'", שאפילו במצב כזה אין להרהר, שכן מצינו באברהם שגם במצב דומה לא הרהר אחר מדותיו של הקב"ה.

פירוש: הקב"ה הבטיח לאברהם שיתן לו בן, ולא עוד אלא "כי יצחק יקרא לך זרע" - שהוא יהי' ממשיך משפחתו של אברהם. וכשאמר לו הקב"ה "העלהו לעולה", הרי הבטחת הקב"ה גרמה לו צער וכאב נוסף. וכנראה במוחש, שלא הרי כאבו וצערו של אב חשוך בנים כהרי כאבו וצערו של אב שגולד לו בן יחיד לעת זקנתו, ותקותו ובטחונו שהוא ימשיך את משפחתו, ובנו זה ניטל ממנו, ולא עוד, אלא שהוטל עליו לשחוט אותו במו ידיו.

ולכן אין רש"י מביא את המאורע של קבורת שרה, שאינו בדומה ממש לנידון דידן: הבטחת הארץ עצמה לא היתה הסיבה לכך שהוצרך אברהם לשלם דמים מרובים עבור מערת המכפלה (והוא הדין לבארותיו של יצחק וחלקת שדהו של יעקב).

והנה, לפירוש רש"י בפשוטו של מקרא בתחלת הפרשה, רק (תחלת) הכתוב "וידבר אלקים אל משה" תוכנו "דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה", מה שאין כן בהמשך "וארא אל אברהם וגו'" אינו המשך הטענה למשה על זה שהקשה לדבר כו'. מה שאין כן "רבותינו" דורשים כתובים אלו "לענין של מעלה", והם חלק מתשובתו של הקב"ה על שאלותיו והרהוריו של משה בכלל, שתחילתם "ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם"; ולכן שייכים בנידון דידן המאורעות של כל שלשת האבות, שבהם "לא הרהרו אחר מדותיו", ובשלתם מאותו סוג - שעל ידי אמירתו של הקב"ה לא נגרם צער נוסף.

גם יש לומר:

שלשת המאורעות שאירעו אצל האבות (שרש"י מזכיר כאן) היו בעניניהם האישיים (ולא בענינים הקשורים אליהם בתור אבות האומה). לכן אין מאורעות אלו יכולות להוות טענה נגד הרהורו של משה, כי אפשר לחלק ולומר שהאבות לא הרהרו משום שחששו "שמא משהבטחתי נתלכלכתי בחטא" (רש"י וישלח לב, יא - לגבי יעקב), ולכן לא קיים הקב"ה הבטחתו אליהם; אבל משה הרהר משום ש"הרע לעם הזה", כלל ישראל (והרי לא יתכן שחטאו של משה היא שגרמה לכך).

לכן בסוף פרשת שמות, בטענת הקב"ה למשה למה הרהר בענין הנוגע לכללות האומה, מביא רש"י את נסיון העקידה, שגם הוא דבר הנוגע לכלל ישראל - לכל הדורות שהיו עתידים לצאת מאברהם.

וכל זה הוא בדרך הלימוד בפשוטו של מקרא, אבל לפי דרך הלימוד של הדרש ("ורבותינו דרשוהו"), אפשר להביא גם ממה שאירע לאבות באופן אישי. כי מכיון שנאמר במדרש (ב"ר פמ"ז, ו) "האבות הן הן המרכבה", לא הי' שייך אצלם כלל אפשרות של "נתלכלכתי בחטא", ונמצא שאין הבדל לגבי הרהור בין עניניהם האישיים (לכאורה) ועניניהם בתור אבות האומה.

ואין המדרש מתייחס אחר המקרא מפני כמה דברים... לכן אני אומר: יתייחס המקרא על פשוטו דבר דיבור על אופניו, והדרשה תדרש. שנאמר (ירמ' כג, כט): הלא כה דברי כאש נאום ה' וכפטיש יפוצץ סלע, מתחלק לכמה ניצוצות.

צריך ביאור:

א. מאחר שאין המדרש מתיישב אחר המקרא - מדוע מביאו רש"י, לכאורה לא הי' לו אלא לכתוב (כדרכו) "יש מדרשי אגדה רבים".

ב. "והדרשה תדרש" - אם מתכוין רש"י ללמדנו שדרך הדרש אמיתי הוא (שכן דברי תורה הם "כפטיש יפוצץ סלע"), הי' לו ללמדנו זאת בפעם הראשונה בה כתב שאינו מביא בפירושו אגדות שאינן מיישבות את דברי המקרא (כראשית ג, ח).

ג. דרכו של רש"י לכתוב דבריו בסגנון ברור, אבל דבריו "מתחלק לכמה ניצוצות" אינם ברורים, שכן אפשר לפרש שהכוונה (א) לסלע, (ב) לפטיש, (ג) לניצוצות היוצאין מהכאת הפטיש בסלע (וכפי שהאריכו מפרשי רש"י).

ד. גם בפרשת וישלח (לג, כ) מביא רש"י שני פירושים, פשוטו ומדרשו, ומסיים "ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע, מתחלקים לכמה טעמים, ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי". וקשה: א. שם כותב "מתחלקים לכמה טעמים" (והיינו (א) ש"כפטיש גו" הכוונה - כפשוטו - שהפטיש מפוצץ את הסלע, (ב) שמפרש